

DÜNYA GÖZÜYLE YÜZÜKLERİN EFENDİSİ

Yüzüklerin Efendisi (The Lord of the Rings) serisinin öncesinde geçen olayları anlatan *The Hobbit (An Unexpected Journey)*'in gösterimine sayılı günler kalmış bulunmakta. Serinin diğer filmleri gibi yine J.R.R Tolkien'in kült kitabından uyarlanan film şu sıralar en çok beklenen filmler arasında. Tolkien'in yarattığı bu fantastik dünya ile ilk defa 1937 yılında *The Hobbit (or There and Back Again)* aracılığıyla tanışan modern dünya insanın günümüze kadar taşınan hayranlığı gerçekten üzerine düşünülmesi gereken bir konu.

Yüzüklerin Efendisi yayınlandığı ilk yıllarda "Ortaçağın son büyük edebiyat şaheseri" diye tanımlanmıştı eleştirmenlerce. Tam olarak doğru olmasa da adil bir yorum olarak nitelendirilebilecek bu yorum eserin çok önemli bir özelliğini ortaya koymaktadır: Tolkien'in yaptığı her ne kadar modern edebiyatın bir ürünü olsa da yazıldığı dönemde çoktan unutulmuş bir edebi anlayışın özelliklerini taşımaktaydı. Ortaçağ edebiyatında sıkça kullanılan ve modern edebiyatla beraber parlıtısını kaybetmiş "romans"ı; yani basitçe Ortaçağ şövalyelik sistemiyle karakterize edilen epik ve romantik anlatı tarzını hikayesine temel olarak benimseyen Tolkien, okurlarına hayal güçlerinin dahi ötesinde bir dünya sunmuştu. Yine Peter Jackson kitapları filme dönüştürmeye

karar verdiğinde seyircisine benzer bir vaatte bulundu.

Oysa, Tolkien'in yarattığı bu dünyayı cezbedici kılan tek neden unutulmuş bir edebi biçimin yeniden sunulduğu değil ve bu durumda egzotik bir dünya hayali ile de açıklamak pek mümkün olmuyordu. *Yüzüklerin Efendisi*'nin (hem kitap ham film) başarısı C.S Lewis'in tanımladığı "çoksesli anlatım"ında görmek mümkün. Diğer taraftan birer "arketip" olarak yaratılmış olan karakterler de son derece kritik bir öneme sahip. Jung'un teorisine göre kolektif bilinçaltını oluşturan ve kültürün temel taşı olan bu şablon karakterler toplumda bireylerin gördüğü ve yaptığı şeyler üzerinde düzenleyici bir rol üstlenir. Farklı toplumlarda ortaya çıkan benzer mitler bu teoremin kanıtı sayılabilir. Yine aynı teori arketiplerin en çok halk hikayelerinde, mitlerde, mitoslarda bulunduğunu iddia eder ve insanların burada karşılıklarına çıkan karakterlerle kendilerini özdeşleştirdiklerini öne sürer. Klasik mitlerin bir harmanı olarak tasarlanmış *Yüzüklerin Efendisi* de dahil olmak üzere tüm epik hikayeler, farkında olsun olmasın, kahraman arketipinin yansımasıdır. Sözlü veya yazılı edebiyat ve günümüzde sinema aracılığıyla bu hikayelere ulaşan insanın kendini özdeşleştirmesi, hayranlık duyarak rol model benimsemesi, hiç olmazsa etkilenmemesi imkansızdır. Yüzyıllar boyunca anlatılagelmiş hikayeler kuşaklar boyunca aktarılmış ve toplumun zihnine kazanmıştır.

Merlin; Kral Arthur'un koruyucusu ve akıl hocası...

Cennetten Kovulmuş Adem

Yüzüklerin Efendisi sık sık ırkçı ve seksist olmakla suçlanmıştır; yedi üstün ırkın dünya üzerindeki ırkları temsil ettiği söylenegelmiştir. İddiaların doğruluğu kadar yanlışlığı da kanıtlanamamakla birlikte kafaları karıştıran bir mesele vardır; Tolkien açık bir şekilde Hobbit ırkının zaafı ve potansiyeliyle insanlığı temsil ettiğini belirtmiştir. Onun bu açıklaması Hobbitlerin İrlandalıları temsil ettiği görüşünü çürütmekle beraber akıllara başka bir soruyu daha getiriyor; eğer hobbitler insanları temsil ediyor ise insanlar neyi temsil ediyor?

İnsan olarak karşımıza sunulan Aragorn Taçsız Kralın, Kral Arthur efsanesinin başka bir versiyonu olduğu ortada fakat bunun dışında dikkati çeken bir şey daha var hikayede. Aragorn İsilur'un soyundan gelir ve İsilur fırsatı varken zaafına yenik düşüp insanlığın umudunu yok eden kralın ta kendisidir, İsilur'un bu hatası tüm soyunun ağır bir bedel ödemesine neden olur, evet hikaye bu forma sokulunca karşılaşılanın İncildeki Baba'nın günahları temasına çok benzediği aşık. Diğer taraftan Aragorn hikayedeki bütün insanlardan farklı erdemlere sahip, idealize edilmiş ve adeta bir "son umut" olarak sunuluyor. Bu sürgündeki kral, doğuştan hakkı olan tahtından kovulmuş olan kral İsa'nın metaforundan başka bir şey değildir. Aragorn'a hastaları iyileştirme yeteneği boşuna verilmemiştir. Kral Arthur ile olan benzerliği de tesadüf değildir çünkü Camelot hikayesi erken dönem Hıristiyanlıkla yakından ilintilidir; kutsal kasenin Kral Arthur destanıyla Hıristiyanlığa katılması gibi Aragorn da aynı yöntemle İsa olarak resmediliyor.

Fantastik Bir Yol Hikayesinin Psikanalizi

Ortaçağ romanslarının genel özelliği içlerinde bir kahraman ve özel olarak

bu kahraman için tasarlanmış bir "Görev" barındırmalarıdır. Joseph Campbell'in *The Hero with a Thousand Faces* kitabında işlediği teorisi "monomit" veya "Kahramanın Yolculuğu" bu epik hikayeleri en güzel şekilde özetlemenin yoludur. Campbell temelde birbirine benzer hikayeleri ve kahraman arketipini incelemiş ve bunları tüm mitolojilerdeki kahramanların ortak özellikleri olduğunu ve benzer aşamalardan geçtiklerini vurgulamak için kullanmıştır. Ona göre kahraman temelde içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı alanda macerasını yaşar ve bu ikisinin aşamaları birbiriyle adeta iç içe geçmiştir.

Kahramanın macerası genellikle bir görev çağrısı almasıyla başlar, bu noktada kahraman kendinin ve potansiyelinin farkında değildir bu nedenle ilk hareketi görevi reddetmek olur. Daha sonra genelde akıl hocasıyla tanışır ve değişimi ister. Bir sonraki adım korkuyu yenme ve normal dünya sınırını geride bırakarak doğaüstü dünyaya geçmektir. Düşman ve dostlar belli olur ve kahraman değişmeye başlar; kısa sürede bu kendisiyle yüzleşmesini gerektirir. Sonraki aşamada kahraman bir yeniden-doğuş motifıyla kendinin farkına varır. Bunun görevin başarılı olması ve ödül takip eder ve buradan sonra geri dönüş başlar bazen bir son dakika tehlikesi olabilir.

Yüzüklerin Efendisine esin kaynağı olmuş pek çok destan ve hikaye Campbell'in çalışmalarında bulunmaktadır. Yüzüklerin Efendisi de bu şablona büyük ölçüde uymaktadır. Campbell'in teorisi bu hikaye prototiplerinin başka bir boyutu daha olduğunu göstermektedir. Kahramanın yolculuğu fiziksel bir yolculuktan öte psikolojik bir yolculuktur ve amaç kahramanın kendinin farkına varıp gölgesiyle yüzleşmesidir.

Yüzüklerin Efendisinde büyük yolculuğu Frodo üzerinden inceleyebiliriz; elbette ki bütün karakterleri için küçük ölçekli yolculuklar mevcuttur hatta Sam, Gandalf ve Aragorn da bir o kadar sistematik dönüşümler geçirir fakat Frodo diğer üç büyük karakterin ve

ziyade enigmatik kimliğinin anlaşılmasını ve üzerine çok fazla spekülasyon olması nedeniyle çıkartıldığını da düşünmek mümkündür. Tom Bombadil'in "o mevcut" olarak nitelendirilmesi ve "babasız" olarak anılması nedeniyle Tek Tanrıyı temsil ettiğini düşünen gruplar tepki çekmemek için sansürlendiğini ileri sürmüşse de Jackson bu konu üstüne başka hiçbir yorum yapmamıştır. Kitaplarda üstü kapalı olarak sözü geçen Eru da filmlerde yansıtılmamıştır.

Masalın Teolojisi

Koyu bir Katolik olan Tolkien her ne kadar mitolojilerle paganizmden etkilendiyse ve çok tanrılı inanışların panteonlarını anımsatacak şekilde Valar'ı kurguladıysa da hikayesinde "tek yaratıcı" konumunda Eru/Iluvatar bulunmaktadır. Zaten Yüzüklerin Efendisi kutsal kitapları çok aratmayacak bir şekilde iyi ve kötünün sonsuz savaşı olarak sunulmakta hatta pek çok dini kaynaktan rastlanan ölüm ve ölümsüzlük çatışmasına bile rastlanmaktadır.

Giderek karanlıklaştan kurgusuyla Yüzüklerin Efendisi çok belirgin bir şekilde Hıristiyan anlatısını yansıtmaktadır. Daha sonra Silmarillon'da görülecek olan bazı olaylar ile bu kanı daha da güçlenir. Meleksi varlıklar olarak yansıtılan Valar'ın tek kötü üyesi Melkor(Morgoth) Eru'nun yarattığı elf ve insan ırkını kiskanır ve Eru'nun planı Büyük Müziği bozmak için Arda diyarına gelir. Yaratıcının yarattıklarını yozlaştırır ve onların korkunç suretleri olarak Orc'lar ortaya çıkar. Kibir ve kiskançlık en büyük özelliği olan ve "Karanlıkların Efendisi" olarak da anılan Melkor düşmüş melek Lucifer'in adeta yansıması olmasıyla Tolkien'in inancını net bir şekilde ortaya koyuyor. Bunun dışında yine tek tanrılı dinlerin kötülüğün doğuşuna ve insanın yozlaşmasına örnek olarak gösterdiği Kabil'in hikayesi Gollum'un geçmişiyle özdeşleştirilebilir.

Yüzüklerin Efendisi'nde karşımıza çıkan Ortadünya'nın ismi üzerine de düşünmek gerek. Kitap boyunca kötülükle ilişkilendirilen çoğu varlığın yer altında yaşaması nedeniyle; Hıristiyanlığın cennet, cehennem ve araf inancının sembolize edildiği söylenebilir. Tüm bunlar bir gökyüzünde gözleyen tanrı inancını

yansıtan öğeler. Ayrıca hikayenin genelinde göze çarpan yüksek kuleler de bu anlayışı ve tanrıya ulaşma veya tanrılaşma çabasına işaret ediyor.

Paganizmde görülen boynuzlu canavar ve ateşin kırbacı olarak anılan ve genellikle günümüzde şeytanı tasvir etmek için kullanılan Surtr(surtur) orijinal versiyonuna çok benzer bir biçimde Moria Madenlerindeki Balrog olarak gösteriliyor. John Milton'un *Yitirilmiş Cennet*'nde cehennem madencilikle özdeşleştiriliyordu ve madenleri çok derin kazarak Balrog'u cehennemden çıkaran Yüzüklerin Efendisinde cücelerdi. Balrog kadar eski ve kötü bir yaratığın karşısında Gandalf'ın bile şansı yoktur.

Ruhani Bir Lider Olarak Gandalf

Gandalf sakalı, asası ve şapkası nedeniyle sık sık bilge bir gezgin olan İskandinav tanrısı Odin'e benzetilir. İnsanlara runik alfabeyi öğretmesi ve atı bu kanıyı güçlendiren etmenler olsa da Odin "Herkesin Babası" olarak bilinirken Gandalf ona nazaran daha alt bir konumdadır.

Odini temsil etmesinden ziyade andırıldığını söyleyebileceğimiz Gandalfa aslında Kalevala destanındaki şaman karakter Väinämöinen kaynaklık etmiştir.

Yüzüklerin Efendisi serisinde Gandalf belirli bir görev için çağrı alan "seçilmiş kişi" motifini yansıtan karaktere yardım etmekle yükümlü ruhani lider rolünü üstlenmektedir. Onun görevi Frodo'ya yolculuğu sırasında danışmanlık yapmaktır. Fakat Gandalf'ın bir görevi daha vardır: Taçsız krala tacını geri vermek. Sürgün edilmiş kralı ülkesine teslim etmeyi, koruyup kollamayı görev edinmiş bir yaşlı büyücüsü daha var tabii Britanya edebiyatında:

Benimsenen hatta artık içselleştirilen bu hikayeler ve kahramanları kolektif kültürün bir ürünü olduğundan bireylerin tepkisiz kalması imkansızdır.

Derleyen: J.R.R.TOLKIEN

Profesör Tolkien küçük yaştan itibaren filoloji, epistemoloji ve edebiyat ile ilgilenmeye başlamış ve özellikle Anglo-Saxon kültürünün, Katolik Etiğinin ve çeşitli mitolojilerle Fin dilinin etkisinde kalmıştır. Bu alanlarda son derece yetkin olan Tolkien ilgisini çeken konuları adeta derleyerek yepyeni bir hayal dünyası ve ona özgü diller yaratmış ve bunu eserini oluşturmak için temel almıştır.

Bir çocuk masalı olarak tasarlanan *Hobbit*'in ve devamı olarak yazılan *Yüzüklerin Efendisi*'nin eski destanlarla ve Katolik öğretiyile olan bağlantıları çok rahat görülebilir. Nors Mitolojisinde görülen dokuz katmanlı dünya modelinde ölümlülerin yaşadığı ve denizle çevrelenmiş katman "Midgard" *Yüzüklerin Efendisi* evrenindeki Ortadünyanın esin kaynağıdır. En çok Nors(İskandinav) Mitoloji'sinden etkilenen Tolkien'in eseri, Poetic Edda, eski Alman destanı *Nibelungenlied* ve onun İskandinav versiyonu *Volsung Sigurd* ile büyük benzerlikler taşımaktadır. *Nibelungenlied* destanında kendi iradesi olan bir yüzükten söz edilir. Elbette Tolkien bundan tek etkilenen kişi değildir; Alman besteci Wagner bu destan üzerine bir opera bestelemiş, aynı konu üstüne pek çok film ve dizi çekilmiştir. Fakat Tolkien'i ve *Yüzüklerin Efendisi*ni farklı kılan bunu başka destanlarla ve motiflerle harmanlayıp yepyeni bir dünyaya entegre etmesidir.

Bir Anglosakson destanı olan *Beowulf*; *Yüzüklerin Efendisi* ve *Hobbit* için önem arz etmektedir. Ejderha Smaug'un öldürülüşü ile Moria Madenleri'nin girişindeki göl sahneleri büyük benzerlikler taşımaktadır. Bunun dışında Entlerin Shakespeare'in *Machbet*'indeki ağaç kılığına girmiş insanlardan esinlenilerek yaratıldığı söylenmektedir, Elf ırkı ise *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndaki cennetsi perileri anımsatmaktadır. Şunu söylemek gerekir ki *Yüzüklerin Efendisi* hiçbir eserin

yeniden düzenlenmiş değildir, sadece belirli arketiplerin ve olayların orijinal bir kurgu ile bir çatı altında toplanmasıdır. Edebiyat ve mitoloji üzerine son derece bilgili yazar kendi yaratıcılığıyla bilgilerini bir araya getirmiştir. Peter Jackson'ın versiyonu ise bambaşka bir şey yapmış ve karakterden çok birer tipi temsil eden arketiplere kamerası aracılığıyla çok daha belirgin birer kimlik kazandırmıştır.

Jackson'ı Tolkien'e Karşı Savunmak

Yüzüklerin Efendisi filmleri benzer projelerde olduğu gibi daha fikir aşamasındayken kitap hayranlarının tepkisiyle karşılaştı. Pek çok okur hayallerinde canlandırdıkları ve içselleştirdikleri bu büyülü dünyanın yeterince iyi yansıtılamayacağı kanısındaydı. Bu arada film ekibi inanılmaz bir bütçeyle ve eforla çalışıyor, tarihte bir ilki gerçekleştirerek üç filmi aynı anda çekiyordu. Kendisi de bir Tolkien hayranı olan yönetmen Ortadünyayı en uygun şekilde yansıtmak gayesindeydi. Diğer taraftan filmin amacı kitabı okumamış kişilere de hitap etmektir. Karakter sayısı azaltıldı, bazı detaylar atlandı fakat bağımsız olarak bakıldığında son derece başarılı ve etkileyici; kişiye inanması için farklı bir dünya, idolleştirilmesi için yeni kahramanlar verecek bir yapım olarak tamamlanan filmler pek çok kişiyi tatmin etti.

Tolkien'in pastoral dünyasını olduğu kadar giderek karanlıklaşan hikaye akışını uygun şekilde yansıtan film kendi içinde tutarlı ve oturaklı yapısıyla seyircisinin büyük ölçüde onayını aldı. Tipleri başarılı bir şekilde karakterlere çeviren oyuncular ve Gollum'un yansıtılışı beklenilenin ötesinde bir başarıydı. Diğer taraftan Jackson'ın es geçmeyi seçtiği bazı noktalar kimi kesimlerde çok büyük tepki aldı. Bunların en belirginleri; Tom Bombadil'in yokluğu ve hikayenin akışına uygun bulunmadığı gerekçesiyle "Shire Temizliği" kısmının atlanılışdır.

Hikayedeki rolü tam olarak anlayamayan Bombadil kimileri için kritik bir öneme sahip olsa da Jackson onun yüzükle doğrudan ilişkisi olmadığı için çıkarmayı uygun bulduğunu söylemiştir. Ama bundan

diğer örnek prototiplerin aksine başarısız olur.

Öncelikle yüzük Frodo'ya istemediği halde gelir ve o bunu ilk etapta reddeder. Akıl hocası Gandalf'ın teşviğiyle görevi kabul eder ve birkaç Hobbitle beraber maceraya atılır, çok geçmeden doğaüstü dünya kendini gösterir ve düşmanlarla karşılaşmaya başlarlar. Aragorn ile tanışması ile beraber-bu noktada Aragorn'u da ikinci bir akıl hocası olarak görmek mümkün-korkusunu yener. Elrond'un Konseyi sahnesi Frodo'nun ilk değişim sinyalinin verdiği yerdir çünkü Frodo gerçek çağrısını yüzük tarafından burada alır ve yol ittifakı yine burada oluşturulur. Ayrıca yüzüğün yaratıldığı yerde yok edilmesi gerektiğini de seyirci burada öğrenir; bu ayrıntı kendine dönüş temasını güçlendirmektedir. Frodo farkında olmadığı cesaretini sergileyerek potansiyelini gösterir. Sırasıyla tehlikeler atlatıldıktan sonra Frodo kendisiyle yüzleşir ve yüzük karşısında güçsüz olduğunu kabullenir bu aşında Gollum ve kendisi arasındaki benzerliğin farkına varmasına neden olur. Smeagol bir bakıma onun alter-egosu sayılabilir çünkü ikisi de zaaflarına yenilmiş ve bölünmüş karakterlerdir. Bu benzerlik Jackson'ın yorumuyla çok daha belirgin halde görülebilir. Zayıf düşen hobbit ihanete uğrar ve ölümle burun buruna gelir. Yeniden doğuşu ve Faramir ile karşılaşması görevini hatırlatır ve son sınav için hazırlanır; fakat yüzüğü yapıldığı yere götürdüğünde bir türlü atamaz çünkü yüzük onu kontrol etmektedir. Gollum ile yeniden karşılaşır ve kavga ettikleri esnada Gollum ve yüzük Frodo'nun parmağını kopararak lavlara doğru düşerler. Frodo burada zayıf kimliğinden ve alt-benliğinden kendi isteğiyle vazgeçmemiş sınavı verememiştir. Parmağının kopması ise bir şeylerin yarım kaldığının göstergesidir. Genel anlamda bakıldığında merkezine gücün yoldan çıkarıcı çekiciliğini ve yozlaşmayı konu alan Yüzüklerin Efendisi, Freud'un Oidipal teorisine göre okunursa bambaşka bir anlam kazanıyor; yüzük yasak arzu nesnesini temsil ediyor, dağların dar ve karanlık tünelleri ana rahmine dönüş isteğini gösterirken kopan parmak sembolik bir hadım edilme olarak görülüyor. Frodonun başarısızlığı Yüzüklerin Efendisini sıradan bir epik hikaye olmaktan çıkaran en

büyük etken belki de.

Frodo dışında Gollum ve Gandalf da yolculuklarında başarılı olamamışlardır. Gollum figürü arzu nesnesine hayatı pahasına bağlıdır; Gandalf ise arzu nesnesini görmezden gelmeyi seçerek yüzleşmeyi imkansız kılmıştır. Aragorn'un sınavı tamamen farklıdır; onun için arzu nesnesi Arwen olarak görülür ve gerekirse onun iyiliği için ondan vazgeçebileceğini göstererek sınavı vermiştir. Sam ise tereddütsüz yolculuğu kabul edip sınavda tökezlemeden geçmiştir. Daha az göz önünde bulunan karakterlerden Galadriel ve Bilbo kendilerine dönüşü kusursuzca tamamlarken Boromir insani arzularına yenilmiştir.

Elbette ki Tolkien algoriden nefret ettiğini ve eserlerinde kullanmaktan kaçındığını direkt ve kesin bir dille belirtmiştir fakat bu onların orada olmadığı gerçeğini değiştirmez. Benim bakış açımına göre Yüzüklerin Efendisi'nin hem filmleri hem de kitapları sembolik anlamlarla yüklüdür ve Tolkien veya Jackson onları bilerek koymadıysa bile bu tarz bir anlayışı da yansıtırıyorlar çünkü esinlenen kaynaklar bu sembollerle yüklü. Sonuçta Tolkien eserlerin politik içeriğinin olmadığını da söylemişti ama Yüzüklerin Efendisini oluştururken yaşadığı dünyadan fark etmeden etkilenmemesi de pek mümkün görünmüyor(özellikle shire temizliği bölümü bunun kanıtı). Sauron'un Ortadünyanın Hitler'i olması veya Saruman'ın Mussolini'ye olan benzerliği belki de bilinçsiz olan tesadüflerdir, ama kesin olan şudur ki Yüzüklerin Efendisi bir bütün olarak ele alındığında ve diğer çalışmalarla incelendiğinde bir halk destanının çok ötesinde özellikler göstermektedir.

Sevgihan Oruçoğlu